

תלייה בהפתעה

ההוצאה להורג של "רוצח הטוויטר" חושפת מחדש את הפער שבין תדמיתה הנאורה של יפן – לבין מערכת הענישה הקשוחה ולעתים האכזרית שהיא מתעקשת לשמר **רותם קובנר**

●●● הוצאתו להורג של טקהירו שיראשי, שבו צעה ב-27 ביוני בבית הכלא בטוקיו, התקבלה בהפתעה. לא מפני שגור הדין לא היה צפוי, אלא מפני שכך נהוג ביפן: האסירים מקבלים לכל היותר התרעה של שעה קלה לפני ביצוע העונש. עד כדי כך קצרה ההתרעה, שביצוע העונש נש-מר בסוד ומתפרסם לציבור רק לאחר מכן. עורך דינו של שיראשי, שהתבקש להגיב על כך, אמר לטלוויזיה המקומית כי הוא מופתע כל כך, עד ש"אינו מסוגל לחשוב אפילו על תגובה". שיראשי, שנודע בכינוי "רוצח הטוויטר", הורשע ב-2020 ברצח של תשעה בני אדם, שמו-נה מהם נשים, שלוש שנים קודם לכן, ובכיתור גופותיהם – פשעים מזעזעים במיוחד גם במונ-חים של חברה שכבר חוותה בעבר מקרים קשים של אלימות. שיראשי, שהיה בן 30 בעת ביצוע המעשים, איתר באמצעות הטוויטר צעירים אוב-דניים ופיתה אותם לבוא לדירתו מדרום לטוקיו בתואנה כי יסייע להם להתאבד. ההוצאה להורג, שבוצעה בתלייה, סיימה הפוגה ממושכת שעוררה ספקולציות כאשר לכיוון אפשרי של ביטול עונש המוות. השינוי הזה, אם כן, לא התמש, אולם הדיון הציבורי המתחדש מבית והביקורת הגוברת מבחוץ עשויים, בטווח הארוך, להותיר חותם על השיח הלאומי בנושא עונש המוות.

מועדון לא מכובד

מאז שחר ההיסטוריה הדגישו מערכות משפט את העונש ככלי מרכזי לשמירה על הסדר החב-רתי. הביטוי החריף ביותר של תפיסה זו היה ער-נש המוות, שנודע הן לנקמה בעברייני והן להתרעה של עבריינים פוטנציאליים. לשם כך נהגו לקיים הוצאות להורג בפומבי, כהצגות דר-מטיות שמשכו קהלים גדולים והותירו רושם עמוק ומתמשך על הצופים בהן. בעשורים האח-רונים מחזות כאלה הפכו לנדירים יותר ויותר, הן משום שמקצתם נעשה בצנעה והן משום שמ-דינות רבות פשוט הפסיקו להוציא להורג.

מאז מלחמת העולם השנייה עלייתם של ער-כי וכויות האדם, החשש מטעויות שיפוטיות, העדר הוכחות להשפעה מרתיעה ברורה והשינוי ההירגני בעמדות הציבור הביאו מדינות רבות לבטל את עונש המוות או לחדול משימוש בו בפועל. בבריטניה, לדוגמה, ההוצאה להורג האחרונה התקיימה לפני 61 שנה, והעונש בוטל בחוק בשנת 1998. בצרפת התהליך החל מאוחר יותר: ההוצאה להורג האחרונה נערכה לפני 48 שנה, הביטול החוקי התרחש ארבע שנים לאחר מכן, ובשנת 2007 הוכנס איסור חוקתי "בכל נסיבות שהן".

בישראל המצב אינו כה חד־משמעי, והאדם

היחיד שהוצא בה להורג בעקבות הליך פלילי היה אדולף אייכמן ב-1962. אמנם עונש המוות בגין רצח בוטל כבר ב-1954, אך נותר על כנו בחוק במקרים חריגים כגון רצח עם, בגידה ופש-עים נגד העם היהודי בעת מלחמה; והוא עדיין קיים רשמית במשפט הצבאי ונגור על מחבלים, אם כי הוא מומר תמיד לעונש מאסר, על אף ניי-סיונות חוזרים לעגן זאת בחקיקה מקילה יותר. יחד עם ישראל, בשנת 2024 כ-144 מדינות, מעל 70% מחברות האו"ם, ביטלו את עונש המ-וות בחוק או חדלו מלבצע הוצאות להורג במשך לפחות עשור. עם זאת, המשפט הבינלאומי אינו כולל איסור מוחלט על השימוש בו. גם בקרב 38 מדינות ה-OECD שתי מדינות עדיין מבצעות הוצאות להורג באופן סדיר: ארה"ב ויפן.

בארה"ב התמונה מורכבת: בעוד ש-23 מדי-נות ביטלו את עונש המוות, רק ב-16 מתוך המ-דינות הנותרות בוצעו הוצאות להורג בשני העשורים האחרונים. בחמש השנים האחרונות המספר קטן אף יותר – רק 12 מדינות ביצעו הוצאות להורג, פחות מרבע מכלל המדינות. יפן, לעומת זאת, שמרת על עונש המוות בכל רחבי המדינה ואף הגבירה את קצב יישומו. מאז תחי-לת המאה ה-21 הוצאו להורג 99 בני אדם – ממוצע של כארבעה בשנה, יותר מכפול מקצב ההוצאות להורג ברבע האחרון של המאה ה-20.

מבחינת מספר ההוצאות להורג, 2018 היתה שנה יוצאת דופן גם לפי אמות המידה היפניות. בשנה זו, כמו ב-2008 לפנייה, הוצאו להורג לא פחות מ-15 בני אדם ויפן דורגה שמינית ברשימת עשרים המדינות שהשתמשו בעונש מוות. למעט ארה"ב, שדורגה שביעית עם 25 הוצאות להורג, כל המדינות שדורגו מעל יפן אינן מוזהות, בלשון המעטה, עם מחויבות לזכויות אדם: מצרים (43), עיראק (לפחות 52), וייטנאם (לפחות 85), סעו-דיה (149), איראן (לפחות 253) וסין בראש – עם יותר מאלף הוצאות להורג בשנה. מאז אותה שנה איראן אף הרחיבה את היקף השימוש בעונש מוות וב-2024 נרשם בה שיא חדש, עם לפחות 975 הוצאות להורג, בהן 31 של נשים – עלייה של 17% לעומת השנה הקודמת. למעשה, יחד עם סעודיה ועיראק איראן היתה אחראית אשתקד לכ-91% מכלל ההוצאות להורג שנרשמו בעולם.

זהות המדינות הנכללות ברשימה אינה מק-רית. עיון נוסף בשמות המדינות שבהן התקיימו הוצאות להורג בשני העשורים האחרונים מגלה שני אשכולות מובהקים, עם ארה"ב כחריג. האש-כול הראשון כולל לפחות 14 מדינות עם רוב מו-סלמי, שבהן השריעה נאכפת בחוק הפלילי באופן מלא או חלקי, או משמשת כסיס לחקיקה בענייני מעמד אישי. האשכול השני כולל מדינות שהושפעו במישרין או בעקיפין מהמסורת

הקיסרית הסינית. מדינות אלה אימצו במידה רבה את התפיסה המשפטית של שלטון חוק ריכוזי, יחד עם מערכת ערכים מוסרית וחברתית המוזהה במערב עם הקונפוציאניזם. מעבר לסין עצמה נכ-ללות בקבוצה זו גם טייוואן – שחידשה את ההוצאות להורג בינואר האחרון, לאחר חמש שנות הפסקה; וייטנאם, סינגפור, קוריאה הצפ-רנית ובמידה מסוימת גם קוריאה הדרומית, ששומרת על עונש המוות בחוק, וכן יפן. אף על פי שמרבית המדינות באשכול "הסי-נוספירה" ביצעו רפורמות משפטיות משמעו-תיות בעת המודרנית, שהושפעו בעיקר מהמערב, הן חולקות מורשת משותפת של סמ-כות ריכוזיות המעדיפה היררכיה ושלטתה מדינ-תית על פני זכויות הפרט. מורשת קונפוציאנית ומשפטית זו מתאפיינת גם בשקיפות מוגבלת, ומקדמת אורחות המבוססת על ציות וכבוד לסמ-כות השלטון. רקע היסטורי זה עשוי להסביר את התמיכה הציבורית הרחבה והמתמשכת בעונש המוות, הנצפית במדינות אלה עד היום.

לצד הרקע התרבותי הזה חשוב להדגיש ששנת השיא, 2018, לא סימנה שינוי מהותי במדיניות הענישה של יפן. מתוך 15 ההוצאות להורג שבו-צו עו באותה שנה, 13 היו של חברי כת אום שינרי-קיו, שתוכננו את מתקפת הגו ברכבת התחתית של טוקיו והשתתפו בה. המתקפה אירעה 23 שנים קודם לכן וגרמה למותם של 14 בני אדם. הוצאה להורג מתואמת ורחבת היקף שכזו אינה מאפיינת את מערכת הענישה היפנית שלאחר המלחמה, ששומרת את עונש המוות למספר מוגבל של "פשעים חמורים במיוחד", שבוצעו לרוב בידי מב-צע יחיד – בעיקר מקרי רצח מחמירים שבהם נר-צחו כמה קורבנות, או במקרים חמורים יותר של רוצחים סדרתיים או עבריינים חוזרים.

תנאי בידוד קשים

בעשורים האחרונים הארגון הבולט ביותר במאבק נגד עונש המוות ביפן וברחבי העולם הוא אמנסטי אינטרנשיונל. הארגון וזהה כבר בשלב מוקדם את הפער בין הדימוי ההומניטרי של יפן

לבין המציאות המשפטית הנהוגה בה. כבר ב-1983 קרא הארגון לבטל את עונש המוות ביפן, ובמהלך השנים פירסם ביקורת חריפה ועקבית על אופן הטיפול של יפן באסירים הנידונים למ-וות, ובמיוחד על נוהג ההחזקה שלהם בתנאים קשים במשך תקופות ממושכות. במקרה של חברי כת אום שינריקיו, לדוגמה, כתבי האישום הוגשו בקיץ 1995, וההליך המשפטי, לרבות הערעור לבית המשפט העליון, הסתיים ב-2006 – אך ההוצאה להורג בוצעה רק כעבור 12 שנים נוס-פות, מה שמעיד על תהליך איטי ואטום במיוחד. מקור נוסף ומשמעותי לביקורת הוא מועד ההודעה על מועד ההוצאה להורג. אסירים נידו-נים למוות ביפן מקבלים בדרך כלל הודעה על ביצוע גור הדין זמן קצר מאוד לפני כן – לפע-מים רק שעה או שעתיים מראש. עד לאותו רגע הם מוחזקים בתאים קטנים כתנאי בידוד קשים. על פי דוח של אמנסטי מ-2009, מדובר בנוהג אכזרי במיוחד, העלול "לדחוף את האסירים אל סף מחלת נפש".

למרות גלי הביקורת הגוברים, הרשויות היפניות ממשיכות להצדיק את מדיניות ההוד-עה המאוחרת בטענה שהיא נועדה למנוע התא-בדויות בקרב האסירים הנידונים למוות. בשנים האחרונות נרשמה מידה מועטה של פתיחות מצד המערכת, אך בעיקר בנושאים שוליים – לדוגמה, אישור לשימוש במרכך שיער בבתי הכלא, או הנחיית הסוהרים לפנות אל האסי-רים באמצעות הסיומת המכובדת "סאן". עם זאת, סוגיות הליבה בנוגע לתנאי הכליאה של נידונים למוות נותרו ברובן ללא מענה. למשל, באפריל 2024 דחה בית המשפט המחוזי באוסקה תביעה שהגישו שני אסירים בדרישה לבטל את נוהל ההודעה המאוחרת, ודחה גם את תביעת הפיצויים שהגישו בגין הסכל הנפ-שי שנגרם להם.

הרקע להחלטה הסופית על ביצוע גור הדין ראוי לבחינה גם כן. בפרשת אום שינריקיו, כמו ביתר המקרים, ההחלטה לאשר את הוצאתם להורג של חברי הכת, לאחר עיכוב ממושך, <

טקהירו שיראשי
אחרי מעצרו, ב-2017.
ביתר תשעה בני אדם,
בפרשה שזיעזעה את
המדינה צילם: AFP/STR

היתה באחריותו הבלעדית של שר המשפטים, ובמקרה הזה של השרה דאז יוקו קאמיקאוה. ניתוח של ההוצאות להורג בשלושים השנים האחרונות חושפת שקיימים הבדלים ניכרים בין שרי המשפטים בכל הנוגע לנטייה לחתום על צווי הוצאה להורג: יש הנמנעים לחלוטין, ואילו אחרים מגלים נכונות גבוהה לחתום. בפרק זמן זה קאמיקאוה, אישה שקטה ומאופקת, חתמה על מספר ההוצאות להורג הגבוה ביותר: 16. אחריה מדורג קוניו הטויאמה עם 13 הוצאות להורג, ואחרי ג'ינן נגאסה וסדקאו טאניגקי, שכל אחד מהם אישר עשר הוצאות להורג. חיפוש אחר המשותף לארבעתם מעלה שכולם לא רק חברים באותה מפלגה, אלא גם בוגרי אוניברסיטת טוקיו, ושלושה מהם אף בו גרי הפקולטה למשפטים שלה, כלומר מלבו של הממסד היפני.

מעניין אף יותר לציין שכל השרים הללו מונו בידי ראש הממשלה שינו אבה, ובמקרה של כור, למעט הטויאמה, ההוצאות להורג התבצעו במהלך כהונתו של אבה. דפוס זה אינו מקרי, והוא מדגיש את השפעתו הרבה של אבה על המדיניות היפנית בתחום המשפט הפלילי – ובייחוד על עיצוב ממשלה אשר הלכה יד ביד עם השקפת עולמו האידיאולוגית הרחבה. תחת הנהגתו היציבה והממושכת, יפן נטתה בהדרגה לכיוון מדיניות ריכוזית ושמרנית יותר, תוך התרחקות מהערכים הליברליים והמהלכים הרפורמיים שאיפיינו תקופות קודמות. ממשלו של אבה שם דגש על חוק וסדר, ביטחון לאומי ונורמות חברתיות מסורתיות, ובכך יצר סביבה פוליטית שבה לא זו בלבד שעונש המוות נשמר, אלא אף נאכף בתדירות גבוהה יותר.

ובכל זאת, אבה לא היה היחיד שתמך בשימור עונש המוות. ההנהגה השמרנית של יפן והמוסדות הפוליטיים במדינה דבקו זמן רב במדיניות זו. בהקשר הרחב יותר, מפלגות פוליטיות מרכזיות, ובפרט המפלגה הליברלית-דמוקרטית (LDP) שהיתה בשלטון ב-66 שנים מאז הקמתה ב-1955, נמנעו בעקביות מהעלאת רעיון הביטול. גם בתקופת שלטונה הקצר של המפלגה הדמוקרטית (2009-2012) לא ננקטו צעדים רציניים לביטול העונש. משרד המשפטים ממשיך להצדיק את השארת עונש המוות על כנו בשם שמירה על ביטחון הציבור והתחשבות בקורבנות ובבני משפחותיהם, תוך הסתמכות תכופה על רמת התמיכה הציבורית הגבוהה. אולם יחסי הגומלין בין המדינה לחברה אינם חד-משמעיים: האם הממשלה רק מגיבה לדעת הקהל, או שמא היא עצמה מעצבת אותה באמצעות מדיניותו והשיח הציבורי שהיא מובילה?

שאלה זו אמנם חשובה, אך ייתכן שיש צורך במחקר עמוק יותר על מנת להבין מדוע הן הממסד הפוליטי והן הציבור היפני מוסיפים לתמוך בעונש המוות בעקביות, חרף מגמות עולמיות הפוכות והביקורת הבינלאומית הגוברת. מבחינה פוליטית ממשלות יפן לדורותיהן, ברובן בהנהגת ה-LDP, לא נאלצו לשלם מחיר אלקטורלי כל-שהו על המשך השימוש בעונש המוות. בניגוד למצב הרווח במערב אירופה או בכמה מדינות בארה"ב, ביפן אין סיעה שלטת משמעותית הקוראת לביטול העונש. אין פלא, אם כן, שכאשר בנובמבר 2024 ועדה מיעצת ציבורית של 16 חברים המליצה על שקיפות רבה יותר ועל

פתיחה בדיון לאומי בנושא, הקבינט דחה במהירות ובאופן חד-משמעי כל מהלך בכיוון זה. מבחינה תרבותית, תומכי עונש המוות מרבים להסתמך על אמונה מושרשת עמוקות ברעיון של "כפרה באמצעות מוות". לפי השקפה זו, פשעים מסוימים – ובמיוחד מעשי רצח אכזריים או סדרתיים – מחייבים את העונש החמור ביותר האפשרי. רעיון זה מהדהד לעתים קרובות בסיקור התקשורתי ובתגובות של משפחות הקורבנות, שתופסות את ההוצאה להורג לא רק כמעשה של צדק, אלא גם כהכרח מוסרי וכאמצעי לעיבוד רגשי. השקפות עולם כאלה מוסיפות לעצב את השיח הציבורי במדינה שבה תחושות של בושה, חרטה והרמוניה חברתית נותרות בעלות עוצמה תרבותית רבה.

ראש הממשלה המנוח אבה. מדיניות לא מתפשרת צילום: TORU HANAI/רויטרס

זיכוי בגיל 88

למרות התמיכה הציבורית רבת השנים בעונש המוות ביפן, ייתכן שלא מדובר בעמדה בלתי ניתנת לשינוי. בשנה האחרונה מערכת המשפט הפלילי של יפן הפגינה סימנים ברורים לגמישות הולכת וגדלה. לאחרונה, ב-1 ביוני, הממשלה חוקקה את התיקונים המשמעותיים ביותר לחוק הפלילי מאז 1907 והגדירה מחדש את תפקידה של מערכת הכליאה – ממיקוד בענישה לדגש על שיקום. הרפורמה נועדה להתמודד עם העלייה בשיעורי הפשיעה החוזרת שנצפו בשנים האחרונות, למרות ירידה מתמשכת ברמות הפשיעה הכללית. במסגרת החדש שה אסירים יוקצו לאחר 24- "תהליכי תיקון" שרבים, המותאמים למאפיינים האישיים ולצורכי השיקום של כל אסיר.

סימן נוסף לשינוי שהופיע בספטמבר האחרון היה פרשת זיכוי של איוואו האקמטה, קשיש בן 88 והנידון למוות הוותיק ביותר בתולדות יפן. בשנת 1968 הורשע האקמטה, אז עובד בן 32 במפעל למיסו ומתאגרף לשעבר, ברצח בדקירות סכין של מעסיקו, אשתו ושני ילדיהם. ההרשעה התבססה בעיקר על הודאה שהוצאה ממנו בחקירה ממושכת ללא נוכחות עורך דין, וכן על עקבות דם ודלק שהתגלו על הפיגמה שלו. במשך עשרות שנים

התעקש האקמטה כי ההודאה נכפתה עליו וכי הוא חף מפשע.

ב-1980 דחה בית המשפט העליון את ערעורו, אך האקמטה המשיך להיאבק להוכחת חפותו מתוך תא הנידונים למוות, שבו שהה כמעט חמישים שנה. רק בשנת 2014, בעקבות גילוי ראיות חדשות, כולל בדיקות דנ"א והסתרת ממצאים מרכזיים על ידי המשטרה, הורה בית המשפט המחוזי בעיר שיוואוקה על משפט חוזר והורה על שחרורו מהכלא. אף שהחלטה זו בוטלה כעבור ארבע שנים האקמטה המשיך במאבקו. ב-2023, בעקבות בחינה מחודשת של התיק, קבע בית המשפט כי הודאתו אינה אמינה והורה על פתיחת משפט חוזר נוסף. בסופו של דבר, בספטמבר 2024, פסק בית המשפט כי הרשעתו התבססה על הליכים פגומים באופן מהותי, והמדינה חויבה לשלם לו פיצויים בסך 200 מיליון ין (כ-4.5 מיליון שקל).

הזיכוי המלא של האקמטה הצית מחדש דיון ציבורי סוער בנושא עונש המוות, הודאות כפויות ו"צדק מאוחר מדי". אולם האם הזיכוי השפיע על הציבור? מאז 1994 עורכת ממשלת יפן סקר דעת קהל מקיף בנושא עונש המוות אחת לחמש שנים. סקרים אלה מראים בעקביות שכ-80% מהנשאלים תומכים בהוצאה להורג "במקרים מסוימים". נתונים אלה חוזרים גם בסקרים בינלאומיים. בסקר גלובלי שנערך ב-2021 ב-55 מדינות תמכו 74% מהיפנים בעונש המוות – שיעור זהה לזה שנמצא בדרום קוריאה וגבוה יותר מבכל מדינה אחרת שנבדקה, כולל ארה"ב (67%).

בנובמבר-דצמבר 2024, זמן קצר לאחר שהוכרו על זיכוי של האקמטה, נערך הסבב האחרון לעתה של הסקר הממשלתי בנושא עונש המוות. בשל העיתוי קיוו המתנגדים לעונש כי התוצאות יבטאו ירידה משמעותית בתמיכה הציבורית, אולם למרבה ההפתעה ההפך קרה. הממצאים, שפורסמו במרץ השנה, גילו שהתמיכה בעונש מוות דווקא עלתה והגיעה ל-83.1%, עלייה של 2.3 נקודות מהסקר הקודם.

הציבור היפני, אם כן, נותר אדיש למדי גם לנוכח זיכוי יוצא הדופן של האקמטה, שלא לדבר על הביקורת הוותיקה מצד ארגונים בינלאומיים. ניכר שביפן עדיין שוררת הסכמה רחבה שלפיה שיעור הפשיעה הנמוך והסדר הציבורי המרשים, שמעוררים לא פעם התפעלות בקרב מבקרים זרים, נובעים, בין היתר, מהקו התקיף וחסר הפשרות שמוכיל הממסד המשפטי. לעתים נטען כי האפקט ההרתעתי של המערכת מכפר על טעויות נקודתיות, וכי אין לראות בהן עילה לערעור על הלגיטימיות של המערכת כולה.

הוצאתו להורג של טאקהירו שיראשי ב-27 ביוני, הראשונה זה 35 חודשים, משמשת עדות נוספת לעקביות במדיניותה של ממשלת יפן בתחום זה, ואולי אף מצביעה על נסיגה לאחור. במובן זה, יפן העכשווית מוסיפה להיות מושפעת ממורשתה של המערכת המשפטית הסמכותנית והתפיסה הקונפוציאנית של סין המסורתית. אף על פי כן, אל למתנגדי עונש המוות, או לכל הפחות לאופן שבו הוא מבוצע, להתייאש. ככלות הכול, לאורך 150 השנים האחרונות הצליחו לחץ פנימי וביקורת בינלאומית להביא את יפן לאימוץ רפורמות משפטיות הומניות יותר ולהפוך אותה לאחת המדינות הנאורות והמתקדמות ביותר בתחומים אחרים.